

ПРОФЕСІЙНО-ПЕДАГОГІЧНА КУЛЬТУРА МАЙБУТНЬОГО СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА ЯК СИНТЕЗ ПРОФЕСІЙНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ

О. М. ГОМОНЮК

Протягом останнього десятиліття в розвинених країнах Європи та світу триває дискусія навколо того, як дати людині належні знання, вміння та компетентності для забезпечення її гармонійної взаємодії з технологічним суспільством, що швидко прогресує. Досягнення високого рівня компетентності майбутніх соціальних педагогів залежить від якості їхньої підготовки.

Проблемі формування професійної компетентності педагогів присвячені праці С. Архангельського, В. Баркасі, О. Дубасенюк, Е. Зеєра, Н. Кузьміної, М. Левківського, А. Маркової, А. Райцева, Л. Сергєєвої, Н. Уйсімбаєвої та ін. Дослідження комплексу професійних педагогічних компетентностей майбутнього соціального педагога показало, що у наукових працях їх визначено як істотні характеристики його особистості, а складові та значення у формуванні професійно-педагогічної культури висвітлено недостатньо.

Мета статті – розглянути сутність професійно-педагогічної культури майбутніх соціальних педагогів через призму його компетентностей.

У Словнику з професійної освіти за редакцією Н. Ничкало компетентність визначається як «сукупність знань і вмінь, необхідних для професійної діяльності: вміння аналізувати, передбачати наслідки професійної діяльності, використовувати інформацію» [12, с. 149]. Однак не слід категорично протиставляти компетентність традиційним знанням та вмінням, оскільки будь-яка компетентність базується саме на них, а певні якості знань (оперативність, дієвість) характеризують здатність учня використовувати набуті знання у практичній діяльності і життєвій ситуації [8, с. 2].

Розгляд професійно-педагогічної культури майбутнього соціального педагога як синтезу його провідних компетентностей дозволив виокремити її складові, а саме: загальнокультурну, ціннісно-сміслову, соціальну, громадянську, комунікативну, психолого-педагогічну, інформаційну, рефлексивну, валеологічну, правову, конфліктологічну та дослідницьку компетентності. У статті ми продовжимо висвітлювати смислове наповнення окремих із них.

Нині студентам особливо необхідна **загальнокультурна компетентність**, адже відбувається активізація самосвідомості етносів, різних за величиною та інтенсивністю внутрішнього зв'язку, за економічними і соціальними характеристиками, за мовою й культурою, духовним складом.

Для того, щоб з'ясувати сутність загальнокультурної компетентності, важливо звернутися до визначення загальної культури як рівня розвитку сутнісних сил людини. Адже загальна культура охоплює етнічні, загальноосвітні, релігійні знання, якими має оволодіти та керуватися у своїй діяльності кожний член суспільства. «Загальнокультурна компетентність – це професійно значуща інтегративна якість особистості, що поєднує в собі мотиваційно-ціннісний, когнітивний, діяльнісний та емоційний компоненти, які визначають здатність суб'єкта орієнтуватися у сучасному соціокультурному просторі, забезпечувати доцільну взаємодію з учасниками сучасного виробництва», – вважає М. Яковлєва [19, с. 259].

Загальнокультурна компетентність стосується культури особистості в усіх її аспектах. Вона вимагає від майбутнього соціального педагога володіння вітчизняною та світовою культурною спадщиною, культурою міжособистісних стосунків, дотримання принципів толерантності.

На думку С. Литвинової, сформована загальнокультурна компетентність дозволяє особистості: аналізувати й оцінювати найважливіші досягнення етнічної, європейської й світової науки й культури, орієнтуватися в сучасному культурному просторі; застосовувати засоби й технології міжкультурної взаємодії; користуватися рідною та іноземними мовами; доцільно застосовувати мовленнєві навички й норми відповідної мовної культури, символіку, тексти в процесі комунікації; застосовувати методи самовиховання, що орієнтовані на систему індивідуальних, національних і загальнолюдських цінностей, для розробки й реалізації стратегій і моделей поведінки та кар'єри; опановувати й реалізовувати моделі толерантної поведінки та стратегії конструктивної діяльності в умовах культурного, мовного, релігійного розмаїття [6].

Отже, загальнокультурна компетентність майбутнього соціального педагога – це сукупність дій, що характеризують рівень розвитку культури особистості з погляду соціально схвалюваних норм поведінки. Вона сприяє всебічному розвитку студента, позитивним змінам у його поведінці.

Гуманістичне розуміння педагогічної діяльності, започатковане в студіях Г. Балла, І. Беха, С. Гончаренка, М. Кагана, В. Калити, Н. Кузьміної, О. Солодухової, Т. Яценко та ін., дозволяє нам погодитися з Н. Лісовою і розглянути педагогічну діяльність як психолого-педагогічну діяльність, здійснювану за принципом гуманізації, з урахуванням особливостей психолого-педагогічного спілкування, особистісно орієнтованої розвивальної взаємодії суб'єктів навчально-виховного процесу, яка характеризується обов'язково рефлексивністю, динамічністю, творчістю і майстерністю [7, с. 35].

Саме рефлексія є однією із особистісних характеристик соціального педагога, що дозволяє йому будувати правильні взаємини з колегами, вихованцями, іншими людьми.

Рефлексія (лат. *reflexio* – відображення) – розумовий розвиток, спрямований на пізнання людиною себе: поведінки, дій і вчинків, психічних станів, почуттів, здібностей, характеру та інших властивостей своєї особистості [13, с. 212]. Джон Д'юї називає рефлексію роздумом або міркуванням [3, с. 117]. Тобто, це аналіз власного психічного стану. На його думку, рефлексія – також уміння розпізнати зв'язок між тим, що ми намагаємося робити, і тим, які наслідки породжують наші дії.

Фахівець соціальної сфери працює з людьми, тому вміння бачити себе з боку дозволяє йому критично ставитися до своєї поведінки й до того, що і як він робить, більш відповідально ставитися до своєї професійної діяльності. Отже, рефлексія допомагає майбутньому соціальному педагогу бачити свої недоліки й цілеспрямовано працювати над собою, дає можливість зрозуміти свій стан і вольовим зусиллям домагатися доцільного самоуправління в процесі професійної діяльності, спілкування та взаємодії. Суть рефлексивної компетентності визначається як володіння суб'єктом тими чи іншими знаннями й уміннями, адекватними діяльності, що виконується [16, с. 266].

На думку І. Ульянич, рефлексивна компетентність – це професійна властивість особистості, що проявляється в ефективному здійсненні рефлексивних процесів та реалізації рефлексивних здібностей і прискорює процеси індивідуально-професійного розвитку, підвищує креативність діяльності [17, с. 49]. Тому, підкреслює автор, вона полягає в поінформованості щодо процесів актуалізації особистості, реалізації рефлексивних здібностей в осмисленні та подоланні стереотипів мислення й утворення нового інноваційного змісту.

Отже, **рефлексивна компетентність** – це важлива професійна якість особистості, що позитивно впливає на процеси індивідуально-професійного розвитку.

Рефлексивна компетентність дозволяє переосмислити особистісний і професійний досвід та сприяє формуванню нових професійних еталонів і стандартів, що стимулюють розвиток особистості.

Ми погоджуємося з дослідниками, які вважають, що рефлексивні процеси у діяльності соціального педагога виявляються, передусім, у процесі його практичної взаємодії з вихованцями, а саме: коли він намагається адекватно зрозуміти і цілеспрямовано регулювати думки, почуття та вчинки дітей; у процесі проектування їхньої діяльності, коли розробляє цілі виховання і конструктивні схеми їх досягнення з урахуванням особливостей вихованців та можливостей їхнього розвитку; у процесі самоаналізу і самооцінки соціальним педагогом власної діяльності та самого себе як її суб'єкта [14].

Серед функцій соціального педагога важливе місце займає дослідницька, що полягає в поєднанні особистісних і соціальних цінностей та здатностей до соціальної творчості, використанні суб'єктами соціально-педагогічної діяльності комплексної соціально-педагогічної діагностики, можливостей інтеграції методів соціологічного, психологічного й педагогічного дослідження. Це проявляється в уміннях розв'язувати проблеми клієнта, розвивати систему соціальної допомоги, підтримки та реабілітації.

Дослідницька компетентність містить компетенції, котрі органічно включені в соціально-педагогічні ситуації і в контекст професії соціального педагога. Розвиток дослідницької компетентності майбутнього соціального педагога пов'язаний із необхідністю надавати кваліфіковану соціально-педагогічну допомогу та підтримку в соціальній сфері засобами соціально-педагогічного моделювання, проектування, прогнозування, конструювання і власної системи інноваційної діяльності.

Однією із важливих функцій соціального педагога є правозахисна. Адже йому належить забезпечувати дотримання норм охорони та захисту прав дітей і підлітків, представляти їхні інтереси у різноманітних інстанціях (службі у справах дітей, міліції, органах соціального захисту тощо). Саме тому сформованість правової компетентності надає можливість майбутньому соціальному педагогу вільно орієнтуватись у правових явищах, приймати обґрунтовані професійні рішення і здійснювати їх відповідно до законодавчих норм.

Питанням формування правової компетентності особистості присвячено дослідження С. Воєводиної, С. Гурін, Я. Кічук, П. Лежнєва, В. Олійника, О. Панової, Н. Саприкіної, І. Серяєвої, О. Черемісіної та ін. Дослідниця Т. Піддубна визначає педагогічну підтримку і захист як «діяльність педагога, спрямовану на діагностику, виявлення проблем дітей, визначення їх інтересів, цілей, можливостей і шляхів подолання перешкод, що заважають їх адаптації і реабілітації в полікультурному освітньому просторі» [11, с. 24].

Правову компетентність керівника освітнього закладу В. Олійник розглядає як високий ступінь володіння правом у конкретній професійно-педагогічній практичній діяльності, глибокі й об'ємні знання законів і підзаконних актів, джерел права, на які він має спиратися, реалізуючи управлінську діяльність, розуміння принципів права учасників педагогічного процесу і способів правового регулювання їхніх відносин, ставлення до права як до невід'ємної складової професійної діяльності, здатність захищати і впроваджувати правові відносини в управлінській діяльності в суворій відповідності з правовими й розпорядчими принципами законності [9, с. 24].

Автором визначено складові правової компетентності: правова освіченість як сукупність знань з проблем права; правова спрямованість як сукупність ставлень до права як соціальної, державної та особистісної цінності й зумовлює потребу постійно одержувати, розширювати арсенал засобів визначення та розв'язання правових проблем; правова готовність як наявність умінь з розв'язання конкретних правових питань [9, с. 24].

Захист прав та інтересів дітей здійснюється майбутнім соціальним педагогом через дотримання положень міжнародних та вітчизняних нормативно-правових документів в умовах школи та сім'ї. В своїй професійній діяльності він буде піклуватися про дітей, які за певних причин виключені зі школи, захищати права дітей, що є представниками національних меншин, виявляти дітей, які незаконно зайняті на роботі в навчальний час і розв'язувати питання їх освіти, сприяти дітям та батькам в отриманні гарантованих їм пільг. Цю ж точку зору висловлює І. Ковчина.

На нашу думку, у процесі навчання у ВНЗ необхідно сформувати у майбутніх соціальних педагогів правову компетентність та бажання її розвивати.

Отже, сформована **правова компетентність** майбутніх соціальних педагогів свідчить про наявність у них цілісної системи соціально-правових знань, умінь і навичок та здатність їх застосовувати на практиці. Саме тому необхідно створити належні умови для набуття ними досвіду соціально-правової діяльності, засвоєння її технологічних процесів як продуктивних засобів.

Кризовий стан економічної й культурної галузей, різка зміна стереотипів, конфлікти поколінь та інші протиріччя дозвілєвого, соціально-побутового аспектів життя людей, – так чи інакше знаходять своє безпосереднє відображення у соціально-педагогічному процесі. Розв'язанню багатьох проблем, що виникають у професійній діяльності соціального педагога, має допомогти конфліктологічна компетентність.

У дослідженнях А. Анцупова, С. Баникіної, Є. Богданова, В. Зазикіна, І. Козич, Н. Москвіної, Н. Підбуцької, Н. Самсонової, Б. Хасана та ін. проведено ґрунтовний аналіз цієї дефініції.

Конфліктологічна компетентність розглядається як вид соціально-психологічної компетентності (Л. Петровська) та включає в себе такі складові: розуміння природи протиріч та конфліктів між людьми; формування конструктивного ставлення до конфліктів в організації; володіння навичками неконфліктного спілкування у складних ситуаціях; уміння оцінювати та пояснювати різні проблемні ситуації; наявність навичок управління конфліктними явищами; уміння розвивати конструктивні початки виникаючих конфліктів; уміння передбачити можливі наслідки; уміння конструктивно регулювати протиріччя та конфлікти; наявність негативних наслідків конфліктів [1, с. 491].

Н. Самсонова визначає конфліктологічну компетентність як вид професійної підготовленості фахівця виконувати певні трудові функції у професійному конфліктогенному середовищі [15, с. 21].

Ми поділяємо точку зору І. Козич стосовно того, що конфлікти присутні у діяльності соціального педагога, оскільки він працює у системі «людина-людина», проте випускники не завжди готові вести навчально-виховну роботу в умовах конфліктних ситуацій і, таким чином, можуть бути джерелом конфліктних стосунків [5, с. 3].

Авторка розуміє конфліктологічну компетентність майбутнього соціального педагога як інтегративну характеристику його професійної готовності, що передбачає мистецтво індивідуальної роботи з особистістю, володіння різноманітними «ключами» комунікації, спеціальними методами організації власної психіки, засобами зниження рівня емоційної напруги і тривожності [5, с. 170-171].

Деякі дослідники відносять конфліктологічну компетентність до соціальної компетентності. На нашу думку, **конфліктологічна компетентність** реалізує прикладні аспекти професійної діяльності майбутнього соціального педагога, а сформована соціальна компетентність виступає умовою та підґрунтям для її формування.

Виходячи з того, що професійно-педагогічна культура майбутнього соціального педагога може розглядатися як сукупність професійних компетентностей, вважаємо, що ключові компетентності не повинні бути зведені тільки до виконання його професійних функцій або до комплексу соціально значущих і професійно необхідних умінь. Тому професійно-педагогічна культура є синтезом загальнокультурної, ціннісно-сміслової, соціальної, громадянської, комунікативної, психолого-педагогічної, інформаційної, рефлексивної, валеологічної, правової, конфліктологічної та дослідницької компетентностей.

Отже, всі зусилля викладачів повинні бути спрямовані на формування складових ППК, а саме – вищеназваних компетентностей.

У подальших дослідженнях ми розглянемо методичне забезпечення формування професійно-педагогічної культури майбутніх соціальних педагогів.

Список використаної літератури

1. Анцупов А. Я. Конфликтология : [учебник для вузов] / А. Я. Анцупов, А. И. Шипилов. – М. : ЮНИТИ, 1999. – 507 с.
2. Деркач А. А. Акмеология : [учебное пособие] / А. Деркач, В. Зазыкин. – СПб. : Питер, 2003. – 256 с.
3. Дьюи Дж. Введение в философию воспитания / Джон Дьюи. – М. : ОГИЗ, 1921. – 84 с.
4. Карпов А. В. Психология менеджмента : [учебное пособие] / А. В. Карпов. – М. : Гардарики, 2003. – 584 с.
5. Козич І. В. Формування конфліктологічної компетентності соціального педагога в умовах магістратури : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.05 / Козич Ірина Володимирівна. – Запоріжжя, 2008. – 254 с.
6. Литвинова С. Г. Формування інформаційно-комунікаційної компетентності (ІКК) вчителів-предметників [Електронний ресурс] / С. Г. Литвинова. – Режим доступу : <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/ITZN/em5/content/08lsgtso.htm>
7. Лісова Н. І. Розвиток психолого-педагогічної компетентності молодих учителів у системі післядипломної освіти : дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / Лісова Наталія Іванівна. – К., 2005. – 210 с.
8. Мальований Ю. Післямова до стандарту / Ю. Мальований // Шлях освіти. – 2005. – № 3. – С. 2–4.
9. Олійник В. В. Теоретичні та практичні аспекти проблеми формування правової компетентності керівників навчальних закладів у системі післядипломної педагогічної освіти / В. В. Олійник // Обрії. – 2007. – № 2 (25). – С. 24–29.
10. Петровский В. А. Личность в психологии: парадигма субъективности / В. А. Петровский. – Ростов-на-Дону : Феникс, 1996. – 512 с.
11. Поддубная Т. Н. Социальная защита детства в России и за рубежом : [учеб. пособ. (для студ. высш. учеб. заведений)] / Т. Н. Поддубная. – М. : Издательский центр «Академия», 2008. – 320 с.
12. Професійна освіта: Словник : [навч. посіб.] // [Уклад. С. У. Гончаренко [та ін.] ; за ред. Н. Г. Ничкало]. – К. : Вища шк., 2000. – 380 с.
13. Психологічна енциклопедія / [Авт.– упор. О. М. Степанов.]. – К. : «Академвидав», 2006. – 424 с. (Енциклопедія ерудита).
14. Савчин М. Рефлексія як механізм вдосконалення професійної діяльності фахівця / М. Савчин, М. Студент // Неперервна професійна освіта: теорія і практика : Наук. – метод. журнал. – 2003. – Вип. 2 (6). – 230 с.
15. Самсонова Н. В. Конфликтологическая культура специалиста и технология её формирования в системе вузовского образования : [монография] / Н. В. Самсонова. – Калининград : Изд-во КГУ, 2002. – 308 с.
16. Степанов С. Ю. Рефлексивная компетентность как базовая категория предпринимательской деятельности / О. А. Полищук, С. Ю. Степанов [Рефлексия, образование и интеллектуальные инновации.]. – Новосибирск, 1995. – С. 266–271.
17. Ульянич І. В. Рефлексивна компетентність у педагогічній діяльності / І. В. Ульянич // Практична психологія та соціальна робота : науково-практичний освітньо-методичний журнал. – 2009. – № 2, – С. 49–51.
18. Шмачилина С. В. Формирование исследовательской культуры социального педагога : дис.... доктора пед. наук : 13.00.01 / Шмачилина Светлана Васильевна. – Тюмень, 2007. – 382 с.
19. Яковлева М. Л. Експериментальне дослідження формування загальнокультурної компетентності майбутніх фахівців економічного профілю / М. Л. Яковлева // Зб. наук. праць. – Випуск 30. [Редколег. : В. І. Шахов (голова) та ін.]. – Вінниця : ТОВ фірма «Планер», 2010. – 475 с. – (Серія «Педагогіка і психологія»).